

ANLAM DEĞİŞMELERİ ve EDEBÎ SANATLAR

Prof. Dr. Rıza FİLİZOK

Günümüz anlam bilimi, anlamı **bağıntılarda** aramaktadır. Bu yönüyle tarihî ve klâsik anlam araştırmalarından ayrılır. Ancak bu yöneliş, tarihî anlam araştırmalarının tamamen bir kıyıya bırakıldığı anlamına gelmemektedir. Tersine meselâ **mantık** biliminin temel anlam araştırmalarına tekrar dönülmüş ve bu anlayış geliştirilerek sonuçları **metin analizlerine** uygulanmıştır. Modern anlam bilimi çalışmaları, anlamın daha objektif, daha nesnel olan gözlenebilir dil olgularında araştırılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Ancak bu alan henüz yeni bir araştırma alanı olduğundan çok kesin sonuçlara ulaşamamıştır. Bu alanda ileri sürülen farklı görüşler, farklı terimler büyük bir karışıklık yaratmaktadır. Buna rağmen varılan sonuçlar edebiyat araştırmaları için vazgeçilmez niteliktedir ve onlara büyük katkılar sağlamaktadır. Bugün, anlamı eskisine göre çok daha iyi tahlil etme yöntemlerine kavuşulmuştur.

Tanınmış Fransız anlam bilimcisi Pierre Guiraud'ya göre bir kelimenin **anlamı** bu "kelimenin aynı bağlamı paylaşan diğer kelimelerle kurduğu **ilişkiler**e bağlı"dır.¹

Guiraud'ya göre, her kelime, bir **temel anlama** ve bir **bağlam anlamına** sahiptir. "Kaza büyüktü" cümlesinde anlamı belirginleştirecek olan şey bağlamdır. "Kaza" kelimesinin "ilçe" manasına mı, "beklenmedik kötü tesadüf" manasına mı geldiğini ancak sözün bağlamı belirler. Kelimeler, isimler aslında her kullanımında kesin, tek bir kavramı ifade eder. Bir ismin birden çok manası varsa, bunlar potansiyel, "bil kuvve" anlamlardır; belirli bir bağlamda yani kullanımda ise bu anlamlardan sadece birisi geçerlidir.

Kelime bir bağlama ait olduğunda onun anlam belirsizliğinden bahsetmek

¹ Guiraud, s.40

güçtür. Çünkü metinde kelimenin **sözlük anlamlarından** sadece birisi gerçekleşir. Verici yani konuşan ve yazar, estetik yahut kişisel kaygılarla isterse bu kuralı kelime oyunları, cinaslı kullanımlarla bozabilir. Böyle bir durumda dilin başka bir fonksiyonu ön plâna çıkarılmış olur: Estetik Fonksiyon. Edebî metinlerin, üslûbun incelenmesi bir bakıma bu sapmaların incelenmesidir.

Bağlam zamanla bir kelimedede anlam ayrılığı yaratır: "dolap gözü", "bir göz ev" gibi kullanımlar "göz" kelimesine yeni bir anlam kazandırır. "Bağlam ayrılıkları zamanla temel anlamda bölünmeler yaratabilir, buradan çok zaman eş sesli denilen yeni iki kelime doğar.

Guiraud, Saussure'ün ortaya attığı "**değer**" kavramından yararlanarak anlama ilgili olguları yani anlam sahasını ikiye ayırır: A) Temel anlamlar B) üslûp değerleri.

Bu ayırım, aslında **mantikî anlam** ve **duygusal anlam** ayırımıdır: Dilin Guiraud'a göre iki temel görevi vardır: Bunlardan birincisi mantık görevidir. "logique yahut cognitive²"; dil bu göreviyle zihnimizde canlanan hayalleri dinleyicinin zihninde uyandırır. **Kavrama dayanan bildirişim, bilimin ve mantığın amacıdır.** İkincisi dilin ifade etme (**expressive**) görevidir. Dilin bu göreviyle verici yani konuşan yahut yazan duygularını, arzularını, niyetlerini dile getirir. Dilin ifade görevine dayanan anlamları "**değer**" adıyla asıl anlamdan ayrılır ve **ifade değerleri** adıyla anılır:

"Yaprak nasıl düşerse akıp kaybolan suya

Rûh öyle yolların uyanılmaz bir uykuya"

beytinde "yaprak" kelimesi, sözlük anlamında çok anlamlıdır (polysémie): Bitkinin solunum ve özümleme yapan parçası , kağıt parçası. Bağlam anlamı ise sadece "bitkinin solunum ve özümleme yapan parçası"dır. Fakat "yaprak" kelimesi bu metinde birçok zayıf, görelî çağrışımlar da yaratır: **sonbahar, sararma, güçsüzlük, ölüm vb..** Guiraud, kelimenin bu ikinci dereceden çağrışımlarına "değer" adını verir. **Değerler, anlamdan farklı olduklarından özel bir şekilde üslûp bilimi (stylistique) tarafından incelenir.** Diğer taraftan değerler, anlamın da aslî bir unsuru olduğundan anlam meselesiyle de sıkı bir şekilde ilişkilidir.

Üslûp değerleri, iki çeşittir:

1) **İfade değerleri** (expressive): Bunlar yazarın heyecanlarını, arzularını, niyetini, hükümlerini ifade ederler. İfade değerleri, temel anlama eklenen ikinci derecede imajlardır; bunlar tabiî kaynaklı, anlam harici çağrışımlardır:

Karşılıklı bir konuşmada dil ile verilen mesajı, jest ve mimikler destekler; bunlar amaçlarımızı tabiî bir biçimde ifade ederek kavramla anlatımın anlamını tamamlarlar. Bazen dil ifade biçimiyle zayıf bir şekilde de olsa jestlerin bu görevini yüklenir. "Vay Ahmet!" gibi ifadelerde bu husus görülür. Bu durumda heyecan dil olgusuna dahil

² temel anlamsal.

olur, anlama dahil olur.³

2) **Sosyal değerler**: Bazı kelimeler, sosyal bir gruba aittir, bu tarz kelimeler, anlamları dışında bize vericinin sosyal muhiti hakkında da bilgi verir; o sosyal grubun niteliklerini gözümüzde canlandırır. Bu çağrışımlar kendiliğindedir; konuşurken istemeden de olsa sosyal mevkiimizi, niyetimizi, hitap ettiğimiz kişiye karşı tutumumuzu açığa vururuz. Kelimelerin ifade ettiği bu sosyal değerler de **tabii ve anlam harici çağrışımlardır**.⁴

İfade değerleri, **teşbih ve istiare**de olduğu gibi, **benzerlik ilkesine bağlı çağrışımlardır**. **Ünlem ve eksilti**⁵, ifade ile ruhun tabii bir hareketi arasındaki benzerliğe, **teşbih**, bir şeyle çağrıştırdığı şey arasındaki benzerliğe dayanır. Sosyal bağlama bağlı değerler, **"bitişiklik" ilkesine bağlı çağrışımlardır**. Böyle bir durumda kelime, belli bir çevreye ait oluşundan dolayı, temel anlama ilâve olarak yeni bir anlam kazanır.

İfade değerleri de sosyal bağlama ait değerler de "nedenli" (motivée), ikinci derece çağrışımlardır; bunlar nedensiz olan ilk çağrışıma eklenir.⁶

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: **Guiraud'ya göre, her kelimedede dört tip çağrışım bulunur:**

- 1) **Temel anlam,**
- 2) **bağlama ait anlam,**
- 3) **ifade deęeri,**
- 4) **sosyal baęlamalı değer.**

Bir kelimedede bunların dördü de bulunabilir.

Bunlardan ilk ikisini anlam bilimi, son ikisini üslûp bilimi inceler:

Anlam Bilimi = Temel anlam + Bağlama ait anlam.

Üslûp Bilimi = İfade değeri + Sosyal bağlamalı değer.

³ Guiraud, s.40.

⁴ Guiraud, s.40.

⁵ Hazf ü takdir, eksilti. Söze açıklık, hız, kuvvet kazandırmak için bir yahut birkaç kelimenin cümleden çıkarılmasıdır. Bir başka deyişle cümlelerin anlaşılması için gerekli olmayan kelimelerin kaldırılması anlamındadır: "Yarın gelecek misin? -Evet" gibi. Burada "evet", "Evet yarın geleceğim." cümlesinin yerini tutar.

⁶ Guiraud, s.41.

Bu dört tip çağrışım arasında devamlı bir alış veriş vardır: İkinci, üçüncü ve dördüncü tip çağrışımlar fazla kullanılırsa, zamanla genelleşerek temel anlamın yerini alabilir. Bu oluşum, **anlam kayması** denilen hadisedir.

Anlam değişimleri, anlam biliminin temel araştırma alanlarından birisidir. Eskiden retorik'in yahut belâgatın önemli bir bölümünü anlam değişimleri incelemeleri oluştururdu. Anlam değişimleri, retorikteki adı ile "trope"lar, "kelime figürleri" adı altında eskiden beri incelenmektedir, belâgat biliminin de temel konularından birisidir.

Latin gramercileri anlam değişmesi olarak 14 "trope" tipi tespit ediyorlardı. Anlam biliminin Darmesteter ve Bréal gibi kurucuları, anlam değişmelerini, retorik geleneğine uyararak fakat daha genel bir biçimde **kapsamlama** (zıkr-i küll irâde-i cüz' yahut zıkr-i cüz' irade-i küll, "**synecdoque**"), **mürsel mecaz** "**métonymie**" ve **istiare** "**métaphore**" olmak üzere üç genel tip altında toplamışlardır. Bu sınıflandırmalar **mantık** ilkelerine dayanıyordu. Onlara göre edebî sanatlar (troplar), üç durum altında toplanabilirdi:

- 1) Anlam genişlemesi (extension):** Bütün parçayı, cins türü ifade etmek için kullanılmışsa anlam genişlemesi (meselâ eksilti "ellipse") söz konusudur.
- 2) Anlam daralması (restriction):** Parça bütünü, tür (genre) cinsi (espèce) ifade etmek için kullanılmışsa anlam daralması (meselâ synecdoque) söz konusudur.
- 3) Anlam transferi:** Mürsel mecaz "métonymie" ve istiare "métaphore" birer anlam transferidir.

Bu sınıflandırma, eskimiş olmasına rağmen bize anlam değişmesi olayını en genel çizgileriyle kavrama imkânı vermektedir. Bu sınıflandırmaya dayanarak ciddî retorik incelemeleri yapılmıştır.

İşaret bilimindeki gelişmeler sonucunda anlamda **benzerlik** (similarité) ve **bitişiklik** (contiguïté) bağıntıları anlaşılınca yeni sınıflandırma ilkeleri benimsenmiştir. Wunt, çağrışımları, benzerlik ilkesine dayananlar ve bitişiklik ilkesine dayananlar olmak üzere ikiye ayırmıştır: Meselâ devlet dairesine Osmanlılar "kalem" derlerdi, burada bitişiklik ilişkisinden doğan bir adlandırma söz konusudur. Yani devlet dairesine istiarede olduğu gibi bir benzerlik ilişkisinden dolayı değil, devlet dairesi ile kalemin bitişiklik ilişkisi içinde olmalarından dolayı kalem denilmiştir. Bitişiklik, zamanla, mekânla ve sebeple ilişkili olabilir. Buna karşılık

kurnaz birisine "tilki" dediğimizde bir benzerlik ilişkisi söz konusudur. **Bu ayırım, isim transferi** olgusuyla **anlam transferini birbirinden ayırmıştır**. Devlet dairesine "kalem" demekle; kalem kelimesinde, kurnaz birisine tilki demekle "tilki" kelimesinde bir anlam değişikliği doğar; **bu anlam değişikliklerinden birincisi isim transferinden ikincisi, anlam transferinden doğmuştur**. Bunlar, aynı olgular değildir; bundan dolayı belâgat ve retorik kitapları, bunları ayrı sanatlar olarak gruplandırmıştır. Devlet dairesine Osmanlılar kalem adını veriyordu. Devlet dairesinin başka isimleri de vardı. Aynı varlığa verilen isimlerin ve bunların sebeplerinin de incelenmesi gerekiyordu. Schuchart, bu maksatla **isim incelemesini (onomasiologie) anlam incelemesinden (sémantique) ayırmıştır**. Onomasiologie, "sémasiologie"nin karşıtı, mukabili bir bilim dalıdır; anlam biliminin aksine nesnelere ve kavramlardan yola çıkarak dil formlarına ve sözlüğe ulaşmayı amaç edinir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, **onomasiologie ile uğraşmak, bir varlığa verilen bütün isimleri araştırmaktır**. Burada merkez, kelime ve kavram değil, nesnedir.⁷ Dolayısıyla bu mesele konumuz dışındadır.

Günümüzde Stern ve Ullmann işaret biliminin ilkelerine göre anlam değişmelerini yeniden sınıflandırmışlardır.⁸ Bu iki yazarın görüşlerini Pierre Guiraud'nun "La sémantique" adlı eserinden yararlanarak özetleyeceğiz:

I- G. Stern'in sınıflandırması

G. Stern, anlam değişmelerini sebep ve görevlerine göre sınıflandırmıştır. Stern'e göre anlam değişmeleri:

a) dış değişmeler,

b) iç değişmeler

olarak ikiye ayırır:

Dış değişmelerde isim değişikliğe uğramaz, isimlendirilen şey yani "référent" değişikliğe uğrar; bu adın değil nesnenin değişmesidir. "Araba" kelimesi eskiden at tarafından çekilen tahtadan yapılmış bir aracı ifade ediyordu; bugün aynı isim otomobili ifade etmektedir. Bu olguda isim, yani işaretleyen hiçbir değişikliğe uğramadığı halde anlam, nesnenin değişmesine bağlı olarak değişmiştir. Bu anlam değişikliği, dil dışı bir değişikliğin sonucu olduğundan **"dil dışı değişme"** olarak adlandırılır.

İç değişmeler dilbilimsel değişmelerdir; dil sistemini etkileyen değişmelerdir. Bu anlam değişmeleri, dil sistemi içinde isim olsun anlam olsun gerçek bir yer

⁷ Georges Mounin, **Dictionnaire de la linguistique**, Presses Universitaires de France, 1974. Özel isimleri konu edinen "Onomastique"i bu terimle karıştırmamak gerekmektedir. "Onomastique" terimi, şahıs isimlerinin incelenmesi anlamında "anthroponymie" yerine de kullanılmaktadır. "Anthroponymie", şahıs özel isimlerini tarihî kadrosunda inceleyen sözlük bilimi dalıdır.

⁸ Guiraud, s.38.

değiştirmeyi, transferi ifade eder. Stern'e göre **üç tip yer değiştirme** vardır:

I) Söz bağıntısının yahut ismin yer değiştirmesi: Bu söze ait unsurların yer değiştirmesi demektir. İki tipi vardır:

A) Analoji yoluyla yer değiştirme, iki gönderge (référent) arasındaki ilişki aynılığından doğar. Üç tip analoji vardır:

a) Morfolojik yapı oluşumlarındaki yapı analojisi (isim türetme).

b) Bağlantılılık analojisi: Bir göndergenin (référent) ismi yerine yakın anlamlı bir diğer isim kullanıldığında böyle bir analoji söz konusu olur. Eş anlamlılık (synonymie) böyle bir analojiye dayanır.

c) Fonetik analoji: Ses benzerliğinden dolayı isim değişikliği doğar. Buna bulaşma "contagion" denir. İstanbul'a halk etimolojisiyle İslâmbol denmesi gibi.

B) Kısaltma yoluyla yer değiştirme. Bunun da düşürme yoluyla kısaltma (meselâ otomobil için, "oto"; matematik için "mat" tarzında yapılan kısaltmalar) ve eksilti yoluyla kısaltma (meselâ "Büyük millet meclisi" için, "meclis" demek) olmak üzere iki çeşidi vardır.

II) Eşyayla ilgili "Référentielle" bağıntının yer değiştirmesi: İki gruba ayrılır:

A) Adlandırma yoluyla, kelime türetme yoluyla (kasıtlı transferler, figürler): Kastî adlandırma, türetme yoluyla yeni bir terim yapmaktır. Tamamen kavramsal nitelikli metaforlarda ortaya çıkar: Masanın bir parçasına ayak demek gibi.

B) Kasıtsız transferler: İki gönderge (référent) arasındaki görünüş özdeşliğinden (meselâ ağaç yaprağı ile defter yaprağı), fonksiyon özdeşliğinden (irmak yatağı), yahut durum özdeşliğinden (dağ eteği) doğar.

III) Kelime ve konuşan kişi arasındaki öznel bağıntının yer değiştirmesi:⁹ Bunun da Becayış (Permutation) ve uygunluk , denklik (adéquation) denilen iki tipi vardır:

Becayış, konuşan kişinin nesneye (référent) bakış açısından doğan değişimdir. Konuşan kişi nesnenin sadece bazı özelliklerini göz önünde bulundurarak onu ifade eder. Bilimsel adlandırma ile günlük dile ait adlandırma arasındaki temel fark buradadır: Bilim, nesneyi temel niteliklerini ifade edecek tarzda adlandırır. Dilde ise nesnenin basit gözlemlerden çıkarılmış, çok zaman tek yönlü bir adlandırması vardır. Meselâ günlük dilde bir nesneyi ifade etmek için kullanılan bir kelime o nesnenin meselâ sadece maddesini ifade eder, diğer özelliklerini kapsamaz: "Bilezikleri çaldırdı" yerine "altınları çaldırdı" denildiğinde böyle bir becaış söz konusudur. Bazı edebî sanatlarda olduğu gibi parçanın dile getirilmesiyle bütün ifade edilebilir: "Kalem ve kılıç, bunlardan birincisi daima ikincisine galip gelmiştir" sözünde "kalem"

⁹ Guiraud, s.52.

parçadır, bununla anlatılmak istenilen bütün ise "yazar"dır. Ürünü, üretim yeri ile ifade etmek de bir tür becayiştir: "Başında bir panama vardı" cümlesinde "Panama" kelimesi, becayiş yoluyla bu ülkeyi değil, bu ülkede yapılmış şapkayı ifade eder. Eski retorikteki "synecdoque" ve "métonymie", belâgattaki bazı mürsel mecazlar bu gruba girer. Denklik (adéquation) de becayişin özel bir türüdür; zihin eşyanın yeni bir karakterini sezdiğinde ortaya çıkar.

II- Ullmann'ın sınıflandırması

Ullmann'ın anlam bilimin esaslarına göre yaptığı anlam değişimleri sınıflandırması ise şöyledir:

A) Dilin muhafazakârlığından doğan değişimler: Bunlar, Stern'in dış değişimler olarak adlandırdığı değişimlerdir.

B) Dilin yenileşmelerinden doğan değişimler: Ullmann bu değişimleri üçe ayırır:

I)İsim transferi tarzında değişimler: Bunlar da ikiye ayrılır:

a) Anlamlar arasındaki benzerlik sebebiyle yapılan değişimler: En çok rastlanılan isim transferi tarzıdır; en sık görülen şekli **istiare**dir (métaphore). Anlam benzerliği tözsel (substantielle) olabilir; form benzerliği, fonksiyon benzerliği, hal benzerliği şeklinde karşımıza çıkabilir: Meselâ: Ağaç yaprağı ve defter yaprağı örneğinde olduğu gibi. Anlam benzerliği, algı kayması tarzında "synesthésique" olabilir: Bir sesin bir renge, bir rengin bir kokuya benzetilmesi. Meselâ Arthur Rimbaud'nun "Sesli harflerin rengini uydurdum! A kara, E ak, İ kırmızı, O mavi, U yeşil. Her sessizin biçimini ve hareketini düzenledim ve içgüdümden gelen ritimlerle, birgün bütün duyuların kavrayabileceği bir şiir dilini icad etmekle övündüm."¹⁰ sözleri böyle bir algı kaymasını ifade eder. Anlam benzerliği, duygusal (affective) nitelikli olabilir: Bir duygu somut bir nesneye benzetilir ve somut nesnenin bir niteliği duyguya verilir: "Sıcak bir dostluk" gibi.

b) Anlamlar arasındaki bitişiklik sebebiyle yapılan değişimler: "Synecdoque" ve "métonymie" anlam bitişikliğinden doğan isim transferleridir. Bu transferlerde bütün için parça, içeren (contenant) yerine içerik (contenu) hareket yerine alet vb. alınır yahut bunların tam tersi uygulanır. İki anlamın bitişikliği mekânla, zamanla, sebeple alâkalı olabilir.

II) Anlam transferi tarzında değişimlerin de iki türü vardır:

a) İsimler arasındaki benzerlik sebebiyle yapılan değişimler: Fonetik bulaşma ve halk etimolojisi bunun örnekleridir: "Demokrat" sözünü Türk halkının "demir kır at" tarzında yanlış bir köke bağlaması buna bir örnektir. Hüseyin Rahmi

¹⁰Suut Kemal Yetkin, **Edebiyatta Akımlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s.118.

Gürpınar'ın "Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç" romanında bir kadın kahramanın "Haley" kuyruklu yıldızını "Halamın yıldızı" olarak adlandırması bunun başka bir örneğidir.

b) İsimler arasındaki bitişiklik sebebiyle doğan anlam değişimleri: "ellipse" ve sentaktik bulaşma bunun örnekleridir: Amerika Birleşik Devletleri yerine Birleşik devletler denildiğinde böyle bir anlam değişmesi söz konusudur. Aynı şekilde "otomobil" yerine "oto" kelimesini kullandığımızda aynı durum ortaya çıkar.

III) Karma transfer tarzında değişimler: Aşamalı olan ve her aşamada yukarıda açıklanan değişimlerden birisine maruz kalan zincirleme değişimlerdir; ancak kelimelerin etimolojisinin araştırılmasıyla ortaya çıkarılabilir.

Görüldüğü gibi Stern ve Ullmann'ın tasnifi arasında büyük bir fark yoktur. Ancak Ullmann'ın tasnifi daha basit, daha kullanışlı bir tasniftir.

Anlam Değişmelerinin sebepleri:

Bir kavrama bazen şuurlu olarak bir isim verilir; böyle bir adlandırma (nomination)¹¹ yaparken dil sisteminde mevcut olan adlar arasından mantıken uygun bulduğumuzu yahut üslubumuza uygun olanı seçeriz. Bunun sonucunda seçtiğimiz ismin anlamı değişir, kelime yeni bir anlama tayin edilmiş olur. Anlam değişmelerinin diğer bir sebebi, bağlama ait anlamın, ifade değerinin, sosyal bağlamı değerinin, temel anlamın yerini almasıdır.¹² Birinci tip değişimler, şuurlu ve ferdî değişimlerdir, ikinci tip değişimler kollektif ve şuursuz değişimlerdir. "Euphémisme" ve tabular da anlam değişmelerinin önemli sebepleri arasındadır: Bir kelime bir çağrışımlar bütünüdür, bir kelimenin kötü çağrışımlarından kurtulmak için çok zaman o kelimeler yerine yeni kelimeler kullanılır: Demokratikleşme süreci içinde istenilmeyen çağrışımları olan "çöpçü" kelimesi yerini "temizlik işçisi" tabirine bırakmıştır; "kör" kelimesi yerini "görme özür" kelimesine bırakmıştır. Tabular da nesnenin adının değiştirilmesine sebep olur: Tabuda nesnenin adı, nesnenin kendisiyle özdeştir. Bundan dolayı ilkel mantık ve inançlar kutsal nesnelerin adlarının anılmasını yasaklar; bu kelimeler yerine başka kelimeler kullanılır: Bizim folklorumuzda "Cin" yerine "iyi saatte olsunlar" tabirinin kullanılması bunun bir örneğidir.

Guiraud, ferdî adlandırmaları iki grup altında toplar:

a) Adı olmayan bir nesneye bir ad verildiğinde yahut görevini artık yerine getiremeyen bir adın yerine yenisi bulunduğu "**mantıksal adlandırma**" yapılmış olur: Böyle bir adlandırma nesneyi esas alır, nesnenin objektif karakterini

¹¹ Guiraud, s.64.

¹² Guiraud, s.64.

ifade eder. Bunlar, çağrışıma dayalı adlandırmalardır, istiarenden, "métonymie" ve "synecdoque"tan yararlanılır. Halkın yaptığı adlandırmalar çok zaman bu sanatlara dayanır: köpek balığı, deniz atı gibi.

b) Bir şeyin muayyen bir hususiyetini belirtmek için yeni bir adlandırma yapıldığında "**üslup adlandırması**" yapılmış olur. Bu adlandırma nesnenin konuşana nazaran tanımlanmasıdır (définition). Konuşanın nesneye yüklediği duygu, istek, estetik ve moral değerleri dile getirir. Burada sadece nesnenin adlandırılması söz konusu değildir; aynı zamanda anlamı renklendiren kavram harici değerler de ifade olunur. Bu tür adlandırmaların incelenmesi üslup bilimine aittir; ancak önemli bir adlandırma türü olduğundan anlam bilimi de bu konuyla ilgilenir.

ANLAM DEĞİŞMELERİ VE EDEBİ SANATLAR

Edebî sanatların incelenmesi, meseleye bütünlüğü içinde bakarsak, anlam değişmelerinin incelenmesi manasına gelmektedir. Edebî sanatlara, yanlış bir şekilde, günümüzde genellikle sadece sözü süsleyen unsurlar olarak bakılmaktadır. Aslında onları **anlamın formları** olarak değerlendirmemiz ve anlam analizlerinin bir parçası olarak incelememiz gerekir. Fontanier, edebî sanatları, kelime figürlerini, tropları, kelimelerin anlamını inceleyen bir bilimin temel elementleri olarak ele alır.¹³ Tanzimattan sonra yeni edebiyat taraftarlarının Batı retoriğine yönelmesi onların eski belâgatten uzaklaşması sonucunu doğurmuştur. Arapça üzerine kurulu olan ve arapça öneklere dayanan eski belâgat kitaplarını örnek alarak Türkçe belâgat kitapları yazanlar ise; esasta doğru bir yol izlemelerine rağmen zamanla kolay öğrenilmesini sağlamak amacıyla belâgatin yükünü giderek azaltma yolunu tutmuşlardır. **Sonunda belâgat öğretimi bütünlüğünü kaybetmiş, gerek eski edebiyat taraftarları, gerek yeni edebiyat taraftarları eski belâgatten sadece halâ değerini koruduğuna inandıkları bazı unsurları seçerek onları yeni nesillere tanıtmışlardır. Batı retoriği karşısında da Tanzimattan beri benzer bir tutum izlenmiştir. Batı retoriğinden ve onun tasnif sistemlerinden sadece yararlı olduğuna inanılan unsurlar alınmıştır. bugünkü belâgatemiz bu iki sistemden gelen unsurlar üzerine kurulu bulunmaktadır. Ancak bu iki sistemi de temsil etmemektedir, yani iki sistem de bozulmuş, bu iki sistemden üçüncü bir sisteme de gidilememiştir.** Yapılacak iş, ya bu sistemlerden birisine katılmak ya da bu iki sistemden yararlanıp üçüncü bir sistem geliştirmektir ki en doğru seçim kanaatimizce bu olur. Fakat gerçekçi olunursa bugün için önce bu iki sistemi kendi

¹³Pierre Fontanier, **Les Figures du Discours**, Paris: Flammarion, 1977, s.19.

bütünlükleri içinde tanımak ilk amacımız olmalıdır. Klasik Belâgatın edebî sanat tanımlarıyla ilgili bugünkü sınırlı bilgimizle günümüzde anlam analizlerini yapmak imkânsızdır. Eski belâgat geleneğimizin tamamen incelenip ortaya çıkarılmasından sonra anlam analizlerinde belâgat terimlerimizden yararlanabiliriz. Diğer taraftan bütün benzerliklerine rağmen Batı retoriğine ait kavramların tarihi bize ait kavramların tarihinden farklıdır. Bundan dolayı Batı retoriğine ait kavramların ayrıca incelenmesi zorunluluğu vardır. Batıda yapılan anlam analizlerinin anlaşılması, bu kavramların anlaşılmasına bağlıdır.

Yukarıda belirtildiği gibi, Darmesteter ve Bréal, **Metafor** (istiare) , **metonimi** (mürsel mecaz), ve **sinekdok**'u (mürsel mecaz) anlam değişmeleriyle ilgili sanatların temel modelleri olarak değerlendirmektedirler. Bu sanatların tanımı, çeşitleri, yapıları günümüzde anlam araştırmalarının merkezinde yer almaktadır. Bundan dolayı anlam incelemelerine ilgi duyanlar, öncelikle bu sanatların niteliklerini tanımaya yönelmelidir.

Not: Edebî Sanatlarla ilgili olan şu yazılara bakabilirsiniz:

İstiare (Metafor)

<http://www.ege-edebiyat.org/docs/254.doc>

Mürsel Mecaz:

<http://ege-edebiyat.org/docs/232.doc>

©<http://www.ege-edebiyat.org>